

## Balázs Imre József: *Az új közép. Tendenciák a kortárs irodalomban*

A kortárs irodalom irodalomtörténeti szempontú megítélése a legkétesebb kimenne-telű vállalkozások közé tartozik. Szükségszerűsége, hasznossága ugyanakkor elvitathatatlan. A kortársi horizont vizsgálata, a jelen perspektívájából megfogalmazható kérdések, az ebből levonható következtetések a befogadás kivételes, itt és most-pozícióját azzal erősítik meg, hogy tudatosítják: az irodalmi hagyománytörténekek nem feltétlenül a múlt módusában tudatosulnak s válnak a jelen kulturális diskurzusait formáló/befolyásoló/módosító jelenség- és tünetcsoportokká, hanem a jelen (megszorítással: a közelebbi, irodalmi léptékkal egy-két évtizedes) folyamataiból is konstruálhatók. Figyelembe véve természetesen azt, hogy a lezáratlanság, a formálódás, a történelem itt hangsúlyosan jelen idejű, s csak részben múltorientált. Különösen igaz ez az elmúlt másfél évtized magyar nyelvű irodalmainak<sup>1</sup> vizsgálatakor, hiszen az elmúlt időszakban alapvetően változott meg az irodalmi közeg: nem pusztán mediális szempontból, de az irodalmi működés kereteit tekintve is.

Amikor tehát tendenciákról beszélünk, ráadásul a kortárs irodalomban, mindezeket figyelembe kell vennünk. A figyelmét a jelenre irányított ítések ugyanis nem csak azzal kénytelenek szembesülni, hogy az általuk vizsgált irodalmi diskurzus működésrendjének felszíne dinamikus entitásként gondolható el, hanem az olvasás nézőpontjainak változásait is regisztrálni kénytelenek. S még egyszerűbb helyzet az, ha az irodalmi játéktérben megjelenő szövegek szerzőit törekvéseik mentén próbálják megragadni, bár az irodalmi horizonton megjelenő csoportok, csoportosulások egyre kevésbé helyezhetők el egyetlen irányzat, egyetlen jól körülhatárolható poétikai irányvonal vagy intézményszerű csoportosulás mentén. A magyar folyóirat-kultúra egyik legszembetűnőbb változása az elmúlt években pontosan az volt, hogy rendkívüli módon lazultak fel a csoportidentitást jelentő, egy folyóirat köré szerveződő, önmagukat nem pusztán műveikkel, de valamiféle ars poetica, elméleti, esztétikai alapvetés mentén definiáló szakmai és érdekcsoportok. Ez a tendencia – szemben az 1990-es évek és a 2000-es évek első felének szerveződésével – mára olyan sokrétűezős,

<sup>1</sup> A vizsgált kötetek olvasásakor nem tekinthetünk el teljes mértékben attól, hogy a magyarországi irodalmi alkotások mellett meghatározó figyelmet kaptak az 1990-es és 2000-es évek (nagyobb részt) erdélyi és szlovákiai magyar irodalmi szövegei. A határon túli perspektíva mindazonáltal nem határolja el ezeket az alkotásokat és alkotókat a határon túliság sokszor heves vitát kiváltó fogalmiságával, ezért a magyar nyelvű irodalmak fogalomhasználata, ami jelen esetben inkább poétikai értelemben különbözteti meg a vizsgált korpuszokat, semmint területi-geopolitikai alapon. Megjegyzendő, hogy a kortárs erdélyi és szlovákiai magyar irodalom művelőinek és kutatóinak körében sincs teljes konszenzus ez ügyben.

atomizálódott, eklektikus, szerteágazó helyzetet teremtett, hogy a jelenre vonatkozó feltevések csak ezek nagyfokú érvényesítésével képzelhetők el. A generációs különbségek mentén operáló irodalomértés napjainkra erősen meghaladott lett. Az irodalmi működés kereteinek fellazulása, az új, dinamikus mediális felületek megjelenése, a széttartó, divergens megszólalásmódok mind azt mutatják, hogy a kortárs irodalomban meghatározó jelentőségűvé vált az interferencia, mely sok esetben kikezdi, relativizálja, részben felszámolja az irodalmi diskurzus dialogicitását, megnehezítve egyben azokat a törekvéseket, amelyek ezek értékelő leírására vállalkoznak.

Balázs Imre József könyvében arra tesz kísérletet, hogy az új közép, a középnemzedék hívószavak kapcsán felmerülő, aktualizálható kérdéshalmazokat újragondolja. Ehhez tanulmányokat, kritikákat és könyvfejezeteket találunk itt koncepcionális rendben: vannak tanulmánynak tekinthető, hosszabb lélegzetű szövegek, válasz körkérdésre, *ex libris*, reflexiók, kritikák.

A kötet kettős tagolása (tanulmányok – függelék) arra engedne következtetni, hogy a terjedelmesebb írások már legalább részeiben lezárt folyamatokat mutatnak be, míg a függelék szövegei inkább azt jeleznék, miből lehet majd az új közép. Mindez csak fenntartásokkal igaz, hiszen az első részben szereplő írások közül az *Egészrész* antológiáról szóló inkább a nemzedéki szerveződésről és a 2000-es évek lírai köznyelvéről értekezik, a Térey Jánosról írottak a Térey–Ady-párhuzam mellett érvelnek (sikerrel), míg a Varró-líra kapcsán horizontális áttekintést kapunk a *Bögre azúrtól* a *Szívdedszerttel* bezárólag. Ezeket a szövegeket az tartja össze, hogy témájukat tekintve a fiatal irodalom, az újabb nemzedékek jelentkezésével, feltűnésével és alakulástörténetével foglalkoznak. Megspékelve mindezt azzal a szándékkal, hogy mindebből kikövetkeztethető legyen a mai magyar nyelvű irodalom költő- és prózaíró nemzedéke. (Csak egyetlen mondat: drámáról, arról, hogy írott magyar kortárs dráma létezik, alig hallunk, mindez persze nem is célja a kötetnek, elgondolkodtató azonban, hogy amikor kortárs irodalomról, újabb tendenciákról beszélünk, a drámaírók rendszerint látenciában maradnak.)

A határpontok kijelölésénél a *Csipesszel a lángot* (1994)<sup>2</sup> című tanulmánykötet interpretációs törekvései mellett felvonultatja az ezredforduló több jelentős, összegző szándékkal készült írását, különös tekintettel az Alföld és a Jelenkor folyóiratok hivatkozott darabjaira.<sup>3</sup> Nevezett munkák kivétel nélkül az újabb irodalom, legújabb irodalom, fiatal irodalom, nemzedékiség, tendenciák fogalmaival operálva jutottak arra a következtetésre, hogy a kilencvenes évek prózájában és lírájában az antagónisztikus, paradigmaváltó, tabudöntögető irodalmi csoportok hangzatos fellépése helyett mintha az egymás mellettiség realizálódott volna a radikálisan újraformálódott irodalmi közéletben.

Balázs Imre József figyelme elsősorban azokra irányul, akik a *Csipesszel*-kötetben még nem szerepeltek, szerepelhettek (Térey János az egyik kivétel, erősíti a szabályt), így az általa fordulatként, sőt, egy fordulat határterületeként aposztrofált irodalmi

<sup>2</sup> *Csipesszel a lángot. Tanulmányok a legújabb magyar irodalomról*, szerk. KÁROLYI Csaba, Nappali Ház, Budapest, 1994.

<sup>3</sup> Különös tekintettel: Alföld 2000/12.; Jelenkor 2001/2.

nyilvánosságban olyan nevek feltűnéséhez köti a fordulatot, mint Orbán János Dénes, Lövétei Lázár László, Karafiáth Orsolya, Csehy Zoltán, Németh Zoltán, Grecsó Krisztián, Varró Dániel, Szálinger Balázs stb. Ez még akkor is borzasztóan heterogén névsor, ha elfogadjuk és hagyjuk magunkat meggyőzni arról, hogy ők azok az 1970 és 1978 között születettek, akik a kilencvenes évek második felétől „más gesztusokkal és némileg más irodalomkoncepcióval kezdik pályájukat, mint azok, akik a nyolcvanas években indultak.” (9.) Említhetők ők persze egy lapon, de felvethető, hogy talán nem a biográfiai adatok az elsődlegesek akkor, ha egy középnemzedék meghatározása a cél.

Nagyon bajos volna ezeket a poétikákat közös nevezőre hozni, pedig a nemzedéki szerveződés másik lehetséges alternatívája az lehetne, ha az esztétikai megfontolásokat, a beszédmódbeli jellegzetességeket alapul véve azt próbálnánk meg felvázolni, hogy melyek azok a szignifikáns jegyek, amelyek mentén leírhatóvá válnak a szépirodalmi diskurzus egy időben fellépő, mert egymás mellett létező alkotó közösségei. Nem írhatók le a nemzedék hagyományos fogalmával azok, akik hozzávetőlegesen ugyanakkor születtek és indultak el a pályán. Azért sem, mert a fenti (töredékes) névsor 2013-as perspektívából is egészen eltérő karrierhelyzeteket mutat.

Az *Egy fordulat határterületei. A kortárs irodalom olvasatai* című tanulmány a Bárka folyóiratban jelent meg még 2001-ben. Balázs Imre József a kilencvenes évek irodalmában bekövetkezett fordulatot részint a megváltozott közegnek tudja be, részint pedig megpróbál az MTV-generáció, a fogyasztói nemzedék fogalmait felől közelíteni a fordulathoz. Fontosabb és megfontolandó az a Takáts Józseftől idézett megállapítás, miszerint a posztmodern fogalmának megközelítésekor az 1990-es évek kritikája (szemben a John Barth által felvetett szintézisalapú megközelítéssel) annak a posztmodern diskurzusnak figyelembevételével íródik, ami „a szöveg a referencialitásának, tárgyvesztésének megjelenését, a nyelv uralhatatlanságának felismerését, a jelentés és az értékpreferenciák viszonylagossá válását, a szöveg disszemináltságát, a jelentés szétszóródását vagy eltűnését, s az ehhez kapcsolódó művészi stratégiákat” vette alapul.<sup>4</sup> Eszerint tehát az a fordulat, amit Balázs Imre József megerősít, előttjét és utánját tekintve egyaránt a posztmodern poétikán belül értelmezhető; a tanulmány zárlatában a kortárs erdélyi irodalom olvasatán keresztül válik láthatóvá, hogy ez a fordulat a lírában azt eredményezte, hogy az Előretolt Helyőrség szerzői közül jó néhányan (Orbán János Dénes, Fekete Vince, Sántha Attila, Farkas Wellmann Endre) a populárisabb regiszterek felé mozdították el irodalmi megnyilatkozásait, kialakítva ezzel egy olyan, később divattá lett vers- és nyelvhasználatot, ami máig érezteti hatását a kortárs erdélyi költészetben.

Az *Új közép* című írás az erdélyi nyilvánosság átalakulásával foglakozik. Valódi, irodalomtörténetileg is számottevő csoportosulásokat mutat be részletes alapos-sággal, reflektálva a romániai magyar irodalom 1990 utáni átszituálódásának fontos csomópontjaira. Az Éneklő Borz-projekt alapítói között ott találjuk Kovács András Ferencet, Láng Zsoltot, Visky Andrást, Salat Leventét, Jakabffy Tamást, Kisgyörgy

<sup>4</sup> TAKÁTS József, *Rövidtörténet, 1986, posztmodern*, idézi Balázs Imre József: 11.

Rékát. A lapszámok sok esetben felolvasások voltak, ami egy internet előtti állapotot alapul véve ma már kissé anakronisztikusnak ható vállalkozás, de az új közeg megteremtésének szándéka miatt mégiscsak hatékonyak bizonyult. A kötetben külön írás foglalkozik a projekt dialóguskoncepciójával.

A Serény Múmia 1993-as indulásakor még nem volt látható, hogy a később Előretolt Helyőrség néven tovább működő, majd az Erdélyi Híradó Kiadó megalapításával, az első Előretolt Helyőrség-könyvek megjelenésével (1995) jelentős véleményformáló intézmény születik Kolozsváron, amely mára a legismertebb erdélyi könyves formációvá nőtte ki magát. Ellenben a tanulmányban említett Jelenlét, Árnyékhatár folyóiratok nem jutottak el az intézményesülés hasonló fokára, jöllehet, jelentőségük nem is ebben állott. Rámutatnak viszont arra, hogy a kilencvenes évek folyóirat-alapítási törekvései a romániai magyar irodalomban is hasonló határfokkal működtek, mint magyarországi viszonylatban. A csoportidentitás, az egyes művészcsoportok időszakos összekapcsolódása jelzi, hogy a magyar nyelvű irodalom, s ezt a mára némileg megrendülni látszó evidenciát is érdemes volna a jelenre vonatkoztatva, de akár retrospektíve is megvizsgálni: folyóirat-központú.

Az *Új közép* című tanulmány második felében erdélyi középnemzedék gyanánt Vida Gábor, Papp Sándor Zsigmond, Demény Péter, Lovétei Lázár László és Karácsonyi Zsolt munkássága kerül előtérbe. Itt válik érezhetővé az a zavar, amit a fenti szerzők lezáratlan életműve okoz, hiszen a tanulmány megírása óta eltelt időben valamennyi szerző új kötetekkel jelentkezett: Papp Sándor Zsigmond (novelláskötetek után) regénnyel, Karácsonyi Zsolt verseskötéssel és könyvművel, Vida Gábor új novelláskötettel, Demény Péter pedig gyermekirodalmi munkákkal. Mindezt Balázs Imre József a tanulmány összegzéséhez csatolt kommentárral, lábjegyzetben jelzi is. Érdemes lett volna ezeket a fejleményeket bedolgozni ebbe a nagyobb tanulmányba, még ha nem is a teljes kortárs recepciót figyelembe véve. Karácsonyi Zsolt poémájáról, az *Ússz, Faust, ússz!*-ről külön kritika szerepel a kötet függelékében, ami érinti a szintén 2010-ben megjelent *Igazi nyár* című kötetet is, nem aknázza viszont ki azt a lehetőséget, hogy a kétségkívül határpontnak tekinthető Faust- és testtematika eddigi heurisztikus összegzéséként megjelentetett poémát elhelyezze az életmű egészében.

Ugyanígy kiaknázatlan marad a kortárs erdélyi próza vonatkozásában Papp Sándor Zsigmond regényének (*Semmi kis életek*) és a *Függelék*ben található Tompa Andrea-regény (*A hóhér háza*) összevetése, ami a tematikus egyezést tekintve – Románia, 1989 – kézenfekvő lett volna. Nem beszélve arról, hogy Papp Sándor Zsigmond *Az éjfélete bozótjától* szólva megemlíthető lenne az a törekvés, nevezük akár tendenciának, amely Nagy Koppány Zsolt, Csenger Levente és Papp Sándor Zsigmond novellisztikáját alapul véve felmutatná a kortárs próza fordulatát: a hagyományos Erdély-mítosz tudatos demisztifikálását, dekonstrukcióját nevezettek elbeszélői munkássága nyomán.<sup>5</sup>

<sup>5</sup> Csenger Levente *Szűnőföldem*, Nagy Koppány Zsolt *Nagyapám tudott repülni* című novelláskönyvei, illetve Nagy Koppány Zsolt *A vendégmunkás dalai* című novellafüzére kitérő kiindulópont lehet ehhez, illetve bekapcsolható volna a diskurzusba Papp Sándor Zsigmond *Ahonna a város* című kötete is.

A *Függelék* kritikai írásait átolvasva fontos adalékokat olvashatunk össze a szlovákiai magyar irodalom markáns szereplőiről: Csehy Zoltánról és Németh Zoltánról. Összeköti, összekapcsolja őket a hagyomány újraértésének aktivitása, a testpoétika, a tudós felkészültség. Talán nem túlzás állítani, hogy a szlovákiai magyar irodalom az elmúlt évtizedben megsokszorozta erőit, erről a megélnékiülő könyvkiadás, a folyóiratok műhelyei, illetve a fiatalabb nemzedék színre lépése is tanúskodik.<sup>6</sup> A második részben mindazonáltal összecsúsznak kontúrok, hiszen a kritikai reflexiókat, könyvismerttetéseket átböngészve találkozunk Nemes Z. Márió, Pollágh Péter, Kollár Árpád, Orcsik Roland nevével, akik a fiatal irodalom tárgykörébe tartoznak, eddigi munkásságuk olyan stádiumban van, egyelőre – sem életkorukat, sem munkásságukat tekintve – nem sorolhatók a középnevezdek alkotói közé.

Az *Új közép* sokat tett a középnevezdek fogalmi megújítása mellett. A kötetben jóval több a potenciál annál, mint ami végeredményként elének tárul. Azoknak, akik képesek az egyes írásokat keresztöltésszerűen olvasni, összeállhat az a kétségkívíül izgalmas időszak, amit Balázs Imre József megjeleníteni szándékozott: az 1990-es évek második felének irodalma, kiegészülve a 2000-es évek első évtizedének produktumaival rengeteg kérdést implikálnak. Ezek megválaszolásához azonban az irodalomtörténet-írásnak és a mindenkori kritikának szembesülnie kell a megváltozott (és folytonos változékonyságban lévő) irodalmi nyilvánosság minden pozitívumával és negatívumával.

(*Universitas Szeged Kiadó, Szeged, 2012.*)

<sup>6</sup> Erről lásd SZALAI Zsolt, *Történekek az újabb szlovákiai magyar irodalomban = Apropó. Könyvekről jutott eszünkbe*, Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, Budapest, 2012, 51–64.